

УДК 929.651(477.51)Тризна

Ігор СИТИЙ
(Чернігів)ТРИЗНИ ТА СИМВОЛІКА ВИБЕЛЬСЬКОЇ СОТНІ
ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПОЛКУ

Серед питань української козацької геральдики та сфрагістики, які потребують свого вирішення, є питання авторства та витоків сотенної символіки. Цікавий матеріал до цього міститься у Центральному державному історичному архіві серед паперів Вибельської сотні. Ця адміністративно-територіальна та військова одиниця сформувалася у 1654 р.¹ Якою була сотенна печатка у XVII ст. ми не знаємо, бо бракує відповідних архівних матеріалів, хоча припускаємо, що за традицією це була посадово-службова печатка сотника. Стосовно XVIII ст. справи кращі, принаймні з середини століття. Ніна Грабова виявила та опублікувала 133 відбитки сотенної печатки від 1751 до 1781 рр.² Вона кругла, діаметром 32 мм (мал. 1). По колу напис: **“ПЕЧАТЬ ПОЛКУ ЧЕРНІГОВСКОГО СОТНІ ВІБЕЛЬСКИІ”**. Типологічно напис стоїть в одному рядку з написами на печатках Киселівської та Столинської сотень Чернігівського полку, що датуються 1751–1781 рр.³ Це дозволяє припустити, що вони виготовлялися за єдиним зразком. У розшифруванні зображення Н. Грабова допустила помилку: вона трактує його як метелик. Цей огріх легко пояснюється тим, що різьба центральної фігури неглибока, тому на відбитку вона погано читається. Насправді, зображена подвійна геральдична лілія, тобто герб “Гоздава”. Як годиться, герб у щиті, над щитом – шолом, обабіч – намет, над шоломом одноголовий орел, що тримає у лапі хрест. Останнє зображення – це знак Чернігівського полку. Як слушно зауважує Н. Грабова, він підкреслює належність сотні до полку. Знак з’явився ще у 1720-х рр. як наслідок діяльності російської Герольдмейстерської контори та Військової колегії⁴. Чернігівський полк використовував печатку з зображенням орла принаймні з 1740 р.⁵

На нашу думку, поява цієї композиції, тобто поєднання родового знаку “Гоздави” з полковим знаком, пов’язана з Миколою Тризною, котрий у 1728–1748 рр. займав уряд вибельського сотника⁶. Окрім цього, Микола Тризна був першим вибельським сотником з таким прізвищем. Його правонаступниками були Андрій та Петро Тризни⁷. Тризни пишалися своєю належністю до герба “Гоздава”, адже за легендою він виник ще в XI ст.⁸ Цей герб з присвятою києво-печерському архімандриту Йосифу Тризни прикрашає титул київського “Триодіону” 1648 р.⁹ та портрет ієрарха (мал. 2)¹⁰. Його ми бачимо на печатках Миколи¹¹, Андрія (мал. 3)¹² та Івана Тризн¹³. Про належність Тризн до модифікації “Гоздави” під назвою “Lilia drugi raz” писав Вацлав Потоцький¹⁴. Високохудожніми зображеннями герба прикрасив книгу купчих Вибельської сотні 1731 р. Микола Тризна (мал. 4)¹⁵.

Микола Тризна походив з старовинного роду “Тризна с фамилий предков ублаженных, шляхетством издавна в Польше предпочтенных”¹⁶. Рано осиротів, навчався у Києво-Могилянській академії “вдал себе в сиротстве к наукам свободным. Всеи философии имел превосходство и других учений получил довольство”¹⁷. Потім “вступил в службу”, ходив з військом на Сулак, Польщу, Крим, був депутатом до царського двору, сотником, бунчуковим товаришем, засідав у Генеральному військовому суді, займався законотворчістю та красним письменством “в писании умном упражнялся”, любив спілкуватися з вченими людьми, багато читав “чтение книг разных та была забава”. Помер 22 січня 1776 р.¹⁸

1

2

3

4

З літератури відомо, що учні та викладачі українських навчальних закладів прикрашали свої зошити та твори різними символічними, алегоричними малюнками, емблемами, гербами, біблійними сюжетами, віньєтками. Часто-густо вони нагадували фронтисписи друкованих книжок¹⁹. Власне малювання було складовою навчального процесу, тому Тризна добре опанував цю справу. Вправно він складав і вірші. Прикладом може слугувати вірш із вказаного вище титулу: “От воинских началник, кошт обще собранный книгу зделал, но трудом, ниже подписанный. Общей ползы, общий труд и денга взыскует, пчолка падает на цвет в нем же сладость чуе. Начало сым трудам, кто ведати рачит. Рок тысящный над сем сот тридцать первый значит”.

Дослідники зазначають належність Тризн до шляхетних та освічених кіл Гетьманщини, що вирізнялися моральними чеснотами, релігійністю та патріотизмом²⁰. Маючи такий родовід, здібності та освіту, Микола Тризна не міг не звернути увагу на сотенний знак. Прив'язавши його до себе, до свого родинного клейноду, він у такий спосіб засвідчив соціальний статус родини та втішив власні амбіції.

Примітки:

¹ Дашкевич Я. Гетьманська Україна: Полки. Полковники. Сотні. Лівобережжя. 2 // Пам'ятки України. – 1990. – № 3. – С. 20.

² Грабова Н. Печатки адміністративно-судових установ Лівобережної України XVIII ст. // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. – Львів, 1991. – Т. ССХХІІ: Праці історико-філософської секції. – С. 285.

³ Там само. – С. 286, 288.

⁴ Румянцева В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. – К., 1986. – С. 78–81.

⁵ Грабова Н. Печатки адміністративно-судових установ... – С. 279; Однороженко О. Козацька територіальна геральдика кінця XVI–XVIII ст. – Х., 2009. – С. 250.

⁶ Кривошея В. Українська козацька старшина. – К., 2005. – С. 66.

⁷ Там само.

⁸ Лакиер А. Русская геральдика. – Москва, 1990. – С. 265.

⁹ Лукомский В., Модзалевский В. Малороссийский гербовник. – К., 1993. – С. 186. Титов Ф. Типография Киево-Печерской лавры. Исторический очерк (1606–1916 гг.). – К., 1916. – Т. 1 (1606–1721 гг.). – С. 318.

¹⁰ Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енцикл. вид. / Упор. З. І. Хижняк. – К., 2001. – С. 539.

¹¹ Однороженко О. Козацька територіальна геральдика... – С. 253. Печатка 1729 р. Зробив помилковий висновок, що сотенна печатка взорована на печатці М. Тризни. Як бачимо, все навпаки.

¹² Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДАК). – Ф. 108. – Оп. 2. – Спр. 244. – Арк. 64 зв., 67 зв., 69 зв., 75 зв., 88 зв., 95 зв. Печатка 1751 р. Рід Андрія Тризни був записаний у Любецький синодик (Чернігівський обласний історичний музей імені В. В. Тарновського (далі – ЧІМ). – Інв. № Ал 330. – Арк. 72).

¹³ Лукомский В., Модзалевский В. Малороссийский гербовник. – К., 1993. – С. 186. Печатка 1784 р.

¹⁴ Potocki W. Poczet herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego księstwa Litewskiego. – Kraków, 1696. – S. 405. Три лілії розміщені у стовпі.

¹⁵ ЦДАК. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 1121. – Арк. 1, 1а. Проте, деякі Тризни, як це практикувалося на Гетьманщині, користувалися печатками з іншими знаками. Наприклад, бунчуковий товариш Петро Тризна приклав до свідоцтва від 20.07.1821 р. печатку з зображенням якоря-хреста (ЧІМ. – Інв. № Ал 503/3. – Арк. 22.)

¹⁶ Лазаревский А. Образчик старинной малорусской эпитафии // Киевская старина. – 1885. – Май. – IX. Известия и заметки. – С. 180. Ймовірно, епітафію склав Андрій Тризна, вихованець Чернігівського колегіуму.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. – С. 180–181.

¹⁹ Травкина О. Чернігівський колегіум (1700–1786). – Чернігів, 2000. – С. 21, 39.

²⁰ Титов Ф. Типография Киево-Печерской лавры... – С. 314–315.

* * *

Ігор Ситий (Чернігів): Тризни та символіка Вибельської сотні Чернігівського полку

У статті простежено зв'язок між гербом Тризни та символікою Вибельської сотні Чернігівського полку.

Ключові слова: герб, печатка, Тризни, Вибельська сотня

* * *

Ihor Sytyi (Chernihiv): Tryzna Family and symbols of Vybli Sotnya in Chernihiv Regiment

The article traces connections between the arms of Tryzna Family and symbols of Vybli Sotnya from Chernihiv Regiment.

Key words: coat of arms, seal, Tryzna, Vybli Sotnya